

РАНОХРИСТИЈАНСКИ ЛЕКСИКОН

ТРАЈЧЕ НАЦЕВ

РАНОХРИСТИЈАНСКИ
ЛЕКСИКОН

ШТИП
2021

издавач
Трајче Нацев

автор
Трајче Нацев

лектор
Виолета Крстеска

илустрации
од архивата на авторот

цртежи
Елизабета Тошевска

компјутерско уредување
Орданче Петров

печатни
Ситоби Трејд ДООЕЛ

тираж
200 примероци

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

27"652/653"(031)

НАЦЕВ, Трајче

Ранохристијански лексикон / автор Трајче Нацев ; илустратори Трајче Нацев, Елизабета Тошевска. - Штип : Трајче Нацев, 2021. - 251 стр. : илустр. ; 22 см

Библиографија: стр. 223-233. - Регистар

ISBN 978-608-66787-0-8

а) Христијанство, рано -- Лексикони

COBISS.MK-ID 55491845

Издавањето на лексиконот го поддржа:
Министерството за култура на
Р С Македонија

Република Северна Македонија
Министерство за култура

На мојата внука
Мила Веселинова

СОДРЖИНА

ВОВЕД 11-12

ЛЕКСИКОН 13-221

А 13-46; Аба 13; Абак 13; Адам 13; Аер 13; Акант 13; Аколути 14; Алавастер 14; Аллуја 14; Ал Фреско 14; Алтар 14; Алгарија 14; Амброзија 14; Амбитус 15; Амбулакрум 15; Амбулагориум 15; Амвон 15-16; Амин 16; Ампули сангвинис 16; Амulet 16-17; Анадохос 17; Анагности 17; Ангел 17; Анк 18; Анта 18; Антаблема 19; Антидор 19; Антиминс 19-20; Аподитериум 20; Апокалипса 20; Апокалиптичари 20; Аполинариј 21; Аполиниаријанство 21; Апостазира 21; Апостат 21; Апостол 21; Апостоли 21-28: *Дванаесет ајосјолои 21-28; св. ајосјол Пејтар 22; св. ајосјол Андреј 22; св. ајосјол Јаков 23; св. ајосјол Јован Богослов 23; св. ајосјол Филиј 24; св. ајосјол Варјоломеј 24-25; св. ајосјол Тома 25; св. ајосјол Мајтеј 25-26; св. ајосјол Тажеј 26; св. ајосјол Симон 26; св. ајосјол Јуда 27; св. ајосјол Мајџиј 27; св. ајосјол Павле 27-28; св. седумдесет ајосјолои 28; Апостолски 29; Апотезис 29; Апсида 29; Ара 29; Ареа 29; Ариј 29-31; Аријанство 31; Арка 31-32; Аркада 32; Аркатура 33; Аркбутан 33; Аркосолиум 34; Архиволта 34; Архиѓакон 34; Архиепископ 34; Архиепископија 34; Архијереј 34; Архимандрит 34; Архитектонски стилови 34-44: *Дорски сџил 35-36; Јонски сџил 36-39; Коринџиски сџил 39-41; Римско-дорски и џоскански сџил 40-41; Римско-јонски сџил 41-42; Римско-коринџиски сџил 42-43; Комјозитен сџил 43-44; Архитрав 44-45; Астрагал 45; Атриум 45-46; Ауреола 46; Аѓокризам 46;**

Б 47-51; База 47; Базилика 47-48; Балаториј 48; Балдахин 48; Балустер 49; Балустрада 49; Баптисо 49; Баптистериум 49; Бема 50; Бехемот 50; Бифора 50; Битие 50; Богослужбени книги 50-51; Брак 51; Брандера 51; Брод 51;

В 52-54; Валегудинариум 52; Венец 52; Видаториум 52; Византија 52; Влез 52-53; Волумен 53; Волута 53; Вотивен 53; Врата 53-54; Вселенски собор 54;

Г 55-58; Галерија 55; Гениј 55; Гетсиманија 55; Гностичари 56; Голем вход 56; Гомор 56; Градежни техники 57-58: *Opus caementicium 57; Opus incertum 57; Opus mixtum 57; Opus quadratum 58; Opus testaceum 58; Комбинирана џехника 58; Гута 58;*

Д 59-63; Дароносица 59; Дарохранителница 59; Деамбулаториум 59; Диазома 59; Дикириј 60; Дигтих 60; Дискакалима 60; Дискос 60; Дијаџеза 61; Дисплувиум 61; Disciplina агсана 61; Догма 61; Домуз еклезије 62; Донариум 62; Докетизам 62; Донатизам 62-63; Дромос 63;

Ѓ 64-65; Ѓакон 64; Ѓаконикон 64; Ѓакониса 65;

Є 66-74; Ебонизам 66; Евангелистар 66; Евангелие 66; Евангелисти 66-67: *Евангелисџи Мајтеј 66; Евангелисџи Марко 67; Евангелисџи Лука 67; Евангелисџи Јован 67;* Евионитство 67; Евсевије Кесаријски 68; Евхаристија 68; Евхаристичен канон 68; Евхаристика 68; Еухологиј 69; Егзарх 69; Егзархија 69; Едикт 69; Едикула 69; Еклезиастерија 70; Еклезијархија 70; Еклезијаст 70; Еклесиа 70; Ексорцисти 70; Екседра 70; Ексонартекс 71; Екуменски собори 71; Елеосветување 71; Емба 72; Енгазис 72; Енгалтирион 73; Енхирион 73; Епархија 73; Епископиум 73; Епископ 73; Епитрахелај 73; Еремија 73; Еремијада 73; Еулогија 74;

Ж 75; Жир 75; Житие 74; Жртвеник 74;

З 76; Земја на светците 76;

С 77; Свездица 77; Sone 77;

И 78-85; Игумен 78; Икона 78; Илитон 78; Имаго клипеата 78; Имерсио 78; Имплувиј 79; Имбрекс 79; Импост 80; Ин ситу 80; Инкрустација 80; Инсула 80-81; Интактен 81; Ингарзија 81; Ингервалум 81; Интерколумнија 81; Интерпензива 82; Инфузио 82; Инхумација 82; Искушеник 82; Исус Христос 82-85;

Ј 86; Јаков 86; Јерарх 86; Јереј 86; Јерихонски труби 86; Јероѓакоп 86; Јеромонах 86; Јонски импост капител 86;

К 87-121; Кадење 87; Кадилница 87-88; Калатус 88; Каликс 88; Калимата 88; Калиптер 88; Калота 88; Камелавкион 89; Камбанарија 89; Канелура 89; Канелиран столб 90; Канон 90; Кантарос 91; Канцел 91; Капела 91; Капител 91-92; Капсела 92; Катагеум 93; Катакомби 93-94; Катапетазма 95; Катаракта 95; Катас 95; Кататезис 95; Катедра 96; Катихуменион 96; Катихумен 96; Квадратум попули 96; Кела 96; Кемпфер 96; Кербер 96; Кибориум 97; Клаvus 97; Клајонгес 97; Клауструм 97; Клерестории 97; Клине 97-98; Клир 98; Клирик 98; Клирос 98; Клучни камења 98; Козма Индикопле 98; Колегиум 98; Колона 98-99; Колонада 99; Колона - архитравен систем 99; Колосален ред 100; Комплувиј 100; Композиција 100; Конвентикулум 100; Конзола 100-101; Консигнаториум 101; Консистенти 101; Конструкција 101; Контрафор 101-102; Контрафорен систем 102; Конусност 103; Конфесија 103; Конха 103; Копје 103-104; Кор 104; Кораб 104; Корниз 104; Космос 104-105; Кригга 105; Криптопортик 105; Крине 105; Кров 105-106; Крстаст свод 106; Крстилница 106; Крстови 106-117: *Лайински крст 110; Пејров крст 111; Т-крст, Аниониев крст 111; Иисилон или разбојнички крст 111; Грчки крст 112; Андреев крст 112; Куќески крст, сваскица 112-113; Малтешки крст 113; Клинески крст 113-114; Јаболчески крст 114; Трилистен, Лазаров или брабантски крст 114; Сидрест крст 114; Ројштрачки крст 115; Сончев крст 115; Бисерен или злаиен крст 115; Арбор вишае крст - дрво на живој 115; Крст енклојион 115-116; Крстови цриврезоци 116-117; Крстови аграфи 117; Разводници или хоросни крстови 117; Крстови џломби 117; Крстовиден план 118; Кршгаване 118-119; Ксенодохион 119; Ксисгос 119; Кубикулум 120; Ктигор 120; Кубовиден капител 120; Күникүлус 120; Күпола 121;*

Л 122-125; Лабарум 122; Лабис 122; Лабрум 122; Лажица 122-123; Лак 123; Lex orandi, lex credenda 123; Лимб 123; Лимфеј 123; Линеарен профил 124; Литургија 124-125; Локус 125; Лот 125; Лукернариум 125; Луминариум 125; Лунета 125;

М 126-137; Мавзолеј 126; Македониј 126; Македонијанство 126-127; Мал вход 127; Мапа 127; Мартир 127; Мартириум 127; Маска капител 127; Матронеум 128; Менза 128; Мено 128; Меморија 128; Метаноја 128; Металум 128; Метох 129; Миро 129-130; Миропомазание 130; Митрополија 130; Митрополиг 130-131; Модул 131; Мозаик 131; Мозаични техники 131-134: *Opus barbaricum 131; Opus tessellatum 132; Opus vermiculatum 132; Opus pseudo ablemata 132; Opus muzivum 133; Opus sectile 133; Opus signinum 133-134;* Монограми христови 134-; *Монограм 1 134; Монограм 2 135; Монограм 3 135; Монограм 4 135; Монограм 5 135; Монограм 6 135; Монограм 7 136; Монограм 8 136; Монограм 9 136; Монограм 10 136; Монограм 11 136; Монограм 12 137; Монограм 13 137; Монограм 14 137; Монограм 15 137; Монограм 16 137;*

Н 138-141; Навис 138; Наискос 138; Наос 138-139; Нартекс 139-140; Некропола 140; Неофит 140; Нимб 140; Ниша 141; Ное 141;

О 142-146; Облагинарија 142; Облудија 142; Огласен 142; Одежда 142-145: *Стихар* 142; *Орар* 143; *Појас* 143; *Еписирахил* 143; *Фелон* 143; *Надбедренник* 143-144; *Сакас* 144; *Омофор* 144; *Мандија* 144-145; *Панаџија* 145; *Жезл* 145; *Оеукс* 145; *Олариум* 145; *Олтар* 145; *Олтарна преграда* 145; *Ориентација* 145; *Орнамент* 145-146;

П 147-160; *Павимент* 148; *Палиолум* 148; *Палмета* 148; *Панахида* 148; *Пандатиф* 148-149; *Пандохион* 149; *Парадисос* 149; *Параклис* 149; *Парапет* 150; *Парапетни плочи* 150; *Парапетни столпчиња* 150-151; *Паратрапез* 151; *Паримија* 151; *Пастофорија* 151-152; *Патена* 152; *Патерица* 152; *Патријарх* 152; *Патријаршија* 152; *Педум* 152; *Пентархија* 152-153; *Первазни и подпрозорни профили* 153; *Пергола* 153; *Периболос* 153; *Перистерион* 153; *Перистил* 153; *Пехар* 153; *Пигнории* 154; *Пилаи ораиаи* 154; *Пиластер* 154; *Пилор* 154; *Писцина* 154-155; *Пластичност* 155; *Плоха* 155; *Плутеј* 155; *Пнеуматикос пагер* 155; *Покровец* 155; *Покајание* 156; *Полос* 156; *Понтифекс* 156; *Портаг* 156; *Портик* 156; *Послушание* 156; *Потирион* 156; *Презвитер* 157; *Презвитериум* 157; *Прелат* 157; *Престол* 157; *Примат* 157; *Притвор* 157; *Прозорец* 157-158; *Пронаос* 158; *Пропилеи* 158; *Пропорција* 158; *Проскомидија* 158-159; *Просфора* 159; *Протеза* 159; *Протезис* 159; *Протерион* 159; *Профилација* 159; *Псалтир* 159; *Путир* 159-160;

Р 161; *Равдос* 161; *Рај* 161; *Ред* 161; *Резиденција* 161; *Реликвијар* 161-162; *Ренуинциација* 162; *Рипида* 162; *Ротонда* 162-163; *Розета* 163; *Рустика* 163;

С 164-199; *Самсон* 164-165; *Сакрамента* 165; *Санктуариум* 165; *Саркофаг* 165; *Свастика* 165; *Светена вода* 165-166; *Света земја* 166; *Свети садови* 166; *Свети тајни* 166-167; *Светител* 167-177; *Свештенство* 177; *Свод* 177; *Седиа гестаториа* 178; *Септум* 178; *Сигилум конфексионис* 178; *Сигма* 178; *Симбол* 178-188; *Геометриски симболи* 179-181: *Квадрант* 179-180; *Круг* 180-181; *Ромб* 181; *Јаже* 181; *Пелиша* 181; *Веѓејабилни симболи* 182-184: *Брилен* 182; *Винова лоза* 182; *Лилјан* 182-183; *Трендафил* 183; *Цвети* 183-184; *Живојински симболи* : *Елен* 174; *Зајак* 184; *Змија* 184; *Јагне* 184; *Јарец* 185; *Лав* 185; *Пишчији симболи* 185-186: *Гулаб* 185; *Квачка со џилиња* 185; *Орел* 185-186; *Паун* 186; *Феникс* 186; *Симболи на водни живојини* 186-187: *Делфин* 186; *Риба* 187; *Архитектурини симболи* 187-188: *Арка* 187; *Канџарос* 187; *Сџолб* 188; *Фигурални предметни симболи* 188; *Кошва* 188; *Симетрична слика* 188; *Симбол на врата* 188; *Синод* 188-189; *Синтронос*; *Скабилум* 189; *Скевофилакион* 189; *Скифаг* 189; *Скола канторум* 190; *Собори вселенски* :190 *Прв вселенски собор* 191; *Втор вселенски собор* 191-193; *Трет вселенски собор* 193-194; *Четврти вселенски собор* 194-195; *Петти вселенски собор* 195-196; *Содалитас* 196; *Солеа* 196; *Спеос* 196; *Сполија* 197; *Спонгос* 197; *Стибадиум* 197; *Стилобат* 197; *Стипис* 197; *Супселиј* 197-197; *Супселија* 198; *Субстрато* 198; *Супструкција* 198; *Супеданеум* 198; *Суперструкција* 198; *Сфера* 198-199;

Т 200-206; *Тајна* 200; *Тамбур* 200; *Табула* 200; *Тегула* 200; *Теократија* 201; *Теолог* 201; *Теологија* 201; *Темјан* 201; *Тесери* 201; *Тесна порта* 202; *Тестудо* 202; *Тетраграматион* 202; *Тетраконхос* 202; *Тимиатирион* 202; *Тимпанон* 202; *Типик* 203; *Тирор* 203; *Тисиастерион* 203; *Титулус* 203; *Торус* 203; *Травеј* 203; *Транзена* 204; *Трансепт* 204; *Трибелон* 204; *Трибуна* 204; *Триклиниум* 204; *Трикириј* 205; *Триконхос* 205; *Триумфална арка* 205; *Трон* 205; *Тронои девтерои* 205; *Трохилус* 205; *Трпеза* 205-206;

У 207; *Устав* 207; *Утвар* 207;

Ф 208-210; *Фасада* 208; *Фенестела* 208; *Фиала* 208; *Фиола* 208; *Флос* 209; *Фонгана* 209; *Форма* 209; *Фотистерија* 209; *Фреска* 209; *Фрескопис* 210; *Фриз* 210; *Фундамент* 210; *Функционализам* 210; *Фус* 210;

Х 211-213; Халцидикум 211; Хеимасонг 211; Хераклов јазол 211; Хернипс 211; Хероон 211; Хиеманг 211; Хипогеј 211; Хипопигонти 211; Хиротесија 211; Хиротонисување 211; Хиротонија 212; Хор 212; Храм 212; Христијанизам 212; Христијанизација 213; Христијанизира 213; Хрестоитија 213; Христос 213; Христијанин 213; Христијанство 213;

Ц 214-220; Цар 214; Цементериум 219; Цементеријална базилика 219; Цибориум 219; Цилиндричен свод 219; Циста 219; Црква 220;

Ч 221; Чаша 221

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА 223-233

ИНДЕКС 235-243

РЕЦЕНЗИИ

ВИКТОР ЛИЛЧИЌ АДАМС 245-247

АЛЕКСАНДАР АТАНАСОВСКИ 249-251

ВОВЕД

Идејата за пишувањето на овој мој прв тематски лексикон е, пред сè, резултат на моите децениски истражувања на раното христијанство, особено на ранохристијанската архитектура. На почетокот кога почнав да го пишувам, размислував да биде само ранохристијански лексикон за архитектурата со илустрации за секој термин. Подоцна одлучив да биде лексикон за термини кои се среќаваат во ранохристијанската терминологија, со илустрација за секој термин за кој постои таква можност. Со илустрациите сакам да им помогнам, пред сè, на студентите од Факултетот за археологија, Историја на уметноста, Теологија, Архитектонскиот факултет, Ликовната академија, на христијанските верници, како и на сите оние кои го почитуваат културното наследство за полесно да ја осознаат христијанската терминологија која се појавува во првите векови од постоењето на христијанството, а поголем дел од неа се користи сè до денес.

При пишувањето на Лексиконот е користена стручна литература од авторитети од областа на архитектурата, историјата на уметноста, црковната литература, пред сè, поврзани со развојот на христијанството од неговата појава до крајот на 6 почетокот на 7 век, кога со аваро – словенските напади биле уништени поголем дел од доцноантичките: населби и градови, со што бил означен и крајот на античката цивилизација.

Овој труд, не е црковен лексикон ниту илустративен ранохристијански лексикон, бидејќи сите термини не се опфатени со илустрации, туку ранохристијански лексикон во кој се презентирани 635 термини, поврзани со христијанската проблематика од ранохристијанската архитектура; уметноста; симболиката; светите тајни; богослужбените книги; црковнослужбените и служителните лица; светите предмети кои се користат во христијанските храмови при изведувањето на литургијата; црковните и богослужбени одежди; светите пророци, светите апостоли, светители од Стариот и од Новиот завет, презентирани по векови сè до крајот на 6 век. Во Лексиконот ги споменувам сите римски цареви, со краток осврт за Галериј, Константин I Велики и Теодосие I кои имаат посебен допринос за развојот на христијанството, а чие владеење е поделено во три периоди: од Август до Константин I Велики или уште познат како период на гонење, мачење и убивање на христијаните; од Константин I Велики до Теодосие I, период кога христијанството било изедначено со другите религии и од

Теодосие I до крајот на 6 и почетокот на 7 век, период по признавањето на христијанството како државна религија. Во Лексиконот се споменати сите седум Вселенски собори, со осврт на првите пет кои влегуваат во хронолошката рамка на ранохристијанскиот период, а презентирани се и дел од еретичките учења кои се појавиле во ранохристијанскиот период и тие биле осудени на Вселенските собори, а основачите и поддржувачите биле прогонети.

На крајот од овој краток вовед, сакам да изразам особено голема благодарност на моето семејство за поддршката која ми ја даваше при составувањето на Лексиконот и на моите внуци Стојче Речаноски и Методи Речаноски за техничката помош при пишувањето.

Исто така, сакам да се заблагодарам на рецензентите: проф.д-р Виктор Лилчиќ Адамс и проф. д-р Александар Атанасов и на колегите: архитект Јули Фарков за помошга при дефинирање на одредени термини и на колегата д-р Орданче Петров за техничката подготовка на Ранохристијанскиот лексикон.